

**Alguns fragments d'escultura dels
segles XVI i XVII procedents de
Poblet: Forment, Ramírez i els Grau**

Damià Amorós Albareda
Joan Yeguas Gassó

Alguns fragments d'escultura dels segles XVI i XVII procedents de Poblet: Forment, Ramírez i els Grau

Damià Amorós Albareda

amorosilabareda@gmail.com

Joan Yeguas Gassó

joan.yeguas@museunacional.cat

Resum: Amb el present article volem intentar posar ordre a diversos fragments escultòrics procedents del Monestir de Poblet, conservats en diferents col·leccions –públiques i privades– de Catalunya i agrupar-les dins de les produccions de Damià Forment, Andreu Ramírez i la nissaga dels Grau.

Paraules clau: Monestir de Poblet, alabastre, Damià Forment, Andreu Ramírez, Joan Grau. Francesc Grau, Renaixement, Barroc, Museu Episcopal de Vic, Museu Nacional d'Art de Catalunya, Museus de Sitges, mercat de l'art.

A l'epicentre de l'església conventual de Poblet, entre el creuer i el presbiteri, s'ha conservat un dels millors conjunts d'escultura del cenobi. Es tracta de la suma de les tombes reials i el retaule major, i també cal afegir les intervencions a les cambres funeràries dels Cardona i els dos retaules de les relíquies –obra dels Grau al segle XVII actualment traslladades de lloc–, que esdevenen una mostra sumària de l'escultura catalana des del segle XIV al XVII.

La dispersió del patrimoni artístic acumulat al monestir de Poblet durant segles, va tenir una important sotragada al segle XIX, arran de la desamortització de Mendizábal (1835). Exemple d'això són les múltiples obres procedents de Poblet que actualment es conserven en museus d'arreu del món: des dels plorangers procedents de les tombes reials escampats per Tarragona, Barcelona, Madrid, Berlín, París, Londres o Nova York, fins el retaule de santa Úrsula signat per Joan Reixach, ara al Museu Nacional d'Art de Catalunya.

A continuació intentem aportar més informació sobre part de la dispersió de peces procedents del Monestir de Poblet, especialment procedents d'embelliments a l'època moderna i actualment conservades en museus catalans. En aquest treball hem deixat fora tres grups de

fragments: els que trobem al mateix Museu de Poblet, els que puguin existir en col·leccions particulars però no siguin coneguts i els que hi ha fora de Catalunya (com per exemple al Museo Arqueológico de Madrid o al mercat internacional).

Damià Forment i el retaule major (1527-1529)

Al Museu de l'Enrajolada de Martorell s'hi conserven dues figures que s'havien relacionat amb el retaule pobletà. Es tracta d'un sant Antoni Abat (fig. 1) i d'un monjo (identificat com a sant Blai o sant Guillem de Bourges), catalogats amb els números 67 i 95 d'inventari.¹ La segona imatge no és del dit retaule major, ja que estilísticament s'ha relacionat amb escultura del primer quart del segle XVII.² En la monografia sobre el mestre valencià a Catalunya, Yeguas afirma que el sant Antoni Abat formaria part del primer pis del retaule, i que hauria substituït un sant Bernat de Claravall esmentat al contracte; en canvi, Ribera Gassol interpreta que Yeguas volia dir que el sant Antoni era un sant Bernat.³ Aquesta altra imatge en qüestió potser tampoc formaria part del retaule, però prové de

Fig. 1.- Taller de Damià Forment, Sant Antoni Abat, 1527-1530, Museu de l'Enrajolada de Martorell (foto: J.Y.).

Poblet i s'ha d'adscriure al taller del mestre valencià (com també va concloure Morte), ja que té paral·lels estilístics evidents en la forma de treballar la barba (en aquest aspecte ens porta cap a obres com el retaule del «Bateig de Crist» conservat a l'Ajuntament de Montblanc) i la testa (amb ulls mig clucs i orelles sortides, remetent clarament a un apòstol de la «Dormició de la Mare de Déu» del Museu Nacional –MNAC 9852–, tot i que les barbes d'aquest darrer són diferents a les barbes de la figura conservada a Martorell).⁴

Al Museu Episcopal de Vic hi trobem una testa de sant (fig. 2). Inventariada amb la numeració MEV 8544, realitzada sobre alabastre

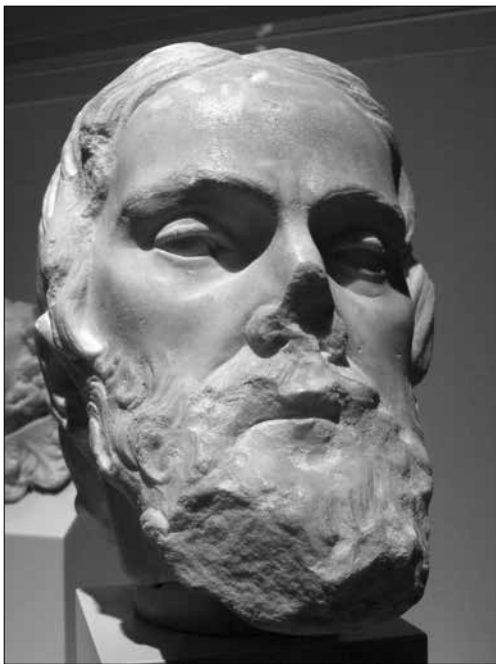

Fig. 2.- Damia Forment, cap de sant, 1527-1530, Museu Episcopal de Vic (foto: J.Y.).

i amb unes dimensions de 18 x 13 x 15 cm, que fou dipositada a perpetuïtat per Mn. Gudiol i Cunill l'any 1930, procedent de Poblet. Les faccions formentianes, tot i les mutilacions nasals i barbudes, són reconeixibles. Com en les altres peces procedents del retaule major de Poblet, la part posterior no està treballada. Fet que ens condueix a situar-la, en un moment preterit, a les alçades del conjunt alabastrí. Tot i que no resulta descartable que formés part d'alguna de les peces documentades que l'escultor valencià donà i cedí a diferents membres de la comunitat entre 1527 i 1528.

Finalment, també val la pena esmentar una altra testa de sant d'alabastre, amb unes dimensions de 29'5 x 16'5 x 19'5 cm, que fou subhastat a Barcelona per Balclis el 21 de desembre de 2016, amb el número de lot 1468 (fig. 3). Segons els responsables de la casa de subhastes, la peça procedia d'una col·lecció particular de Reus (Baix Camp). Aquest fet, el tipus de material usat i que l'estil recordava la manera de fer de Forment, ens porten cap a un possible fragment del retaule major pobletà. Vegeu les parpelles dels ulls mig caigudes

Fig. 3.- Damià Forment, cap de sant, 1527-1530, col·lecció particular (foto J.Y.).

i l'entrecella, molt similars a alguns apòstols de la citada «Dormició de la Mare de Déu» del Museu Nacional, així com la barba que remet al relleu del també esmentat «Bateig de Crist» de Montblanc.

Andreu Ramírez i el Sant Sepulcre (1580)

A la reserva de pedra del Museu Nacional d'Art de Catalunya hi ha un «cap de nen» (MNAC 25073, amb unes dimensions de 14'5 x 11 x 14'5 cm), que fou adquirit a Josep Pascó l'any 1906 (fig. 4). Segons un estudi d'Ylla-Català, a partir d'informacions del mateix propietari, la seva procedència era la del monestir de Poblet.⁵ Per les característiques formals, el tipus de cabells, aquest fragment

s'ha de relacionar amb el Sant Sepulcre que Andreu Ramírez va fer per Poblet al 1580. Es tracta d'una obra conservada a la galilea del monestir, en la qual hi havia dos àngels amb heràldica pobletana i la personal de l'abat Guimerà que coronaven el conjunt sobre la cornisa. Un dels quals s'ha conservat al Museu de Poblet, i respon al mateix estil que aquesta peça. D'aquest mateix conjunt, també cal afegir un àngel sense ales que es recolza en un escut d'armes del dit abat Guimerà, conservat al museu del Monestir de Poblet (número d'inventari MPO200024), del qual vam localitzar la seva ubicació original en un dels laterals de la cornisa.⁶

El Grau i les seves obres a Poblet (1659-1673)

L'escultor Joan Grau (Constantí, 1608 – Manresa, 1685), ajudat pel seu fill Francesc (Manresa, 1638 – 1693), treballen en diferents obres del monestir de Poblet entre 1659-1673: les cambres sepulcrales dels Cardona (1659-1662), la pavimentació i la construcció d'una volta al presbiteri (1662-1665), el sepulcre del Prohom Vinculador (1665-1669), els altars reliquiariis dels laterals del presbiteri i part del guardapols de l'altar major (1669-1771) i les tombes d'Alfons el Magnànim i l'Infant Enric (1671-1673). Aquestes obres citades foren destrossades, en gran part, arran de la desamortització del monestir l'any 1835, com bona part del seu aixovar litúrgic i les dependències monàstiques. Bona part d'aquesta imatgeria en alabastre

Fig. 4.- Andreu Ramírez, cap d'àngel, 1580, Museu Nacional d'Art de Catalunya (foto: Servei fotogràfic del museu).

es va traslladar a la catedral de Tarragona (1854) i, posteriorment, algunes figures es dipositaren al Museu Arqueològic de Tarragona (1892). Malgrat tot, un reguitzell força important de fragments acabaren en mans d'antiquaris que els vengueren al mercat de l'art.⁷

Actualment, la majoria de les obres on van intervenir els Grau es conserven a Poblet de forma fragmentària, ja sigui en tombes i sepulcres restaurats, o també a trossos en el museu pobletà, gràcies al retorn de diferents parts provinents de Tarragona, especialment del Museu Arqueològic de Tarragona i de la catedral tarragonina, també de Barcelona (sobretot el lot de la col·lecció Batlló restituit el 1934), i d'altres conservades en col·leccions particulars.⁸ Yeguas suma a aquest catàleg de fragments, altres quatre peces: un atlant (fig. 5) –d'un conjunt de quatre dels quals tres resten conservats a Poblet– (MNAC/5299) procedent de l'antiga col·lecció Plandiura,

Fig. 5.- Joan Grau, atlant, 1669-1671, Museu Nacional d'Art de Catalunya (foto: Servei fotogràfic del museu).

adquirida l'any 1932, que formava part dels altars reliquiariis ubicats als laterals del presbiteri. La peça fou intercanviada entre l'empresari i Eduard Toda a canvi d'una taula del Mestre de Budapest (datat entre finals del segle XV i principis del XVI) on apareix «el Baptisme de sant Hipòlit per sant Llorenç»; d'aquest retaule la majoria de taules i fragments resten conservats al Museo de Burgos.⁹

D'altres obres són un arcàngel Gabriel (fig. 6) (MNAC 14523); un cap d'àngel amb ales (fig. 7) (MNAC 6986); i un fragment de cornisa amb un altre cap d'àngel alat (fig. 8) (MNAC 7899); en els dos darrers exemplars segurament de la mà de Francesc Grau.¹⁰ Les tres darreres peces pertanyien a una mateixa col·lecció, la de Josep

Fig. 6.- Joan Grau, sant Gabriel, 1659-1673, Museu Nacional d'Art de Catalunya (foto: Servei fotogràfic del museu).

Fig. 7.- Francesc Grau, serafí, 1659-1673, Museu Nacional d'Art de Catalunya (foto: Servei fotogràfic del museu).

Fig. 8.- Francesc Grau, serafí aplicat a una cornisa, 1659-1673, Museu Nacional d'Art de Catalunya (foto: Servei fotogràfic del museu).

Pascó, que fou adquirida l'any 1906; un recent estudi ha pogut localitzar que la seva procedència era la del monestir pobletà.¹¹ Aquest dada no era coneguda l'any 2009, quan Yeguas realitza el seu estudi, però

aquest autor observa altres peces del magatzem que també responen a l'estil dels Grau, com un bust femení (MNAC 25075, amb unes dimensions de 16'5 x 19 x 10 cm), però que finalment descarta; ara, a la llum de la informació de l'antiga col·lecció Pascó, cal revisar-ne tot el lot (fig. 9). Al marge del citat bust femení, existeixen altres dos fragments, dos caps d'àngels alats (MNAC 6985 i 14544 –que antigament també va rebre el número MNAC 122074, ara eliminat–, amb unes dimensions de 14 x 24'5 x 7'5 cm i 7'5 x 10 x 9 cm, respectivament), que també cal incloure dins el catàlegs d'obres dels Grau procedents de Poblet (figs. 10 i 11).

Fig. 9.- Joan Grau, cap de personatge, 1659-1673, Museu Nacional d'Art de Catalunya (foto: Servei fotogràfic del museu).

Fig. 10.- Joan Grau, serafi, 1659-1673, Museu Nacional d'Art de Catalunya (foto: Servei fotogràfic del museu).

Fig. 11.- Joan Grau, cap d'àngel, 1659-1673, Museu Nacional d'Art de Catalunya (foto: Servei fotogràfic del museu).

En altres museus catalans trobem bocins d'alabastre de característiques similars a les que hem vist al Museu Nacional, que també han de procedir del monestir pobletà, l'estil dels quals s'han d'associar a l'activitat de la família Grau. Als Museus de Sitges, concretament a la col·lecció que el Dr. Jesús Pérez-Rosales va donar l'any 1970, hi ha un «Cap d'àngel» d'alabastre amb unes dimensions de 14 x 30 x 10 cm i número d'inventari 2890 (fig. 12); peça inèdita, sense procedència, i catalogada com del segle XVIII.¹² Al Museu Episcopal de Vic, ingressat l'any 1921-1922, hi ha un altre «Cap d'àngel» d'alabastre amb unes dimensions de 16'5 x 10 cm i número d'inventari MEV 7263 (fig. 13); consta que aquesta peça provenia del monestir de Poblet, i per aquest motiu es va relacionar amb el retaule major de Damià Forment, cosa impossible a nivell estilístic per dos motius: 1) perquè clarament no és Forment, i 2) perquè clarament respon a l'estil dels Grau, concretament de Francesc Grau.¹³

Fig. 12.- Joan Grau, serafí, 1659-1673, Museus de Sitges (foto: Museu de Sitges)

Fig. 13.- Francesc Grau, serafí, 1659-1673, Museu Episcopal de Vic (foto: MeV).

Un altre aspecte a tenir en compte és la intervenció dels Grau en el retaule major del monestir, un tema espinós i poc analitzat fins ara. Existeix la documentació que entre 1669 i 1671 van participar en

l'acabament del guardapols. Però el seu treball es va limitar només a aquesta part del retaule? Amb tota lògica, Bosch Ballbona i Yeguas havien esmentat el «reaprofitament» d'algunes imatges dels Grau en el retaule major, com dos àngels que flanquegen la Mare de Déu amb el Nen del nínxol central, un que toca un llaüt i l'altre una corona; així com també tres figures femenines (fig. 14), catalogades com a santa Magdalena, santa Catalina i santa Llúcia, als costats de l'escena de la Resurrecció del pis superior.¹⁴ Ara bé, gràcies a la restauració parcial del conjunt, duta a terme per Pau Arroyo entre 2010 i 2011, es van posar unes bastides i es va poder observar l'obra de prop. Hi ha dos detalls que ens van sorprendre. 1) És l'existència de la data 1663 inscrita a llapis en la cornisa de separació (fig. 15) entre el primer i el segon pis, feta amb una grafia que indueix a pensar

Fig. 14.- Joan Grau, santa. Monestir de Poblet (foto: J.Y.).

Fig. 15.- Data 1663 inscrita a llapis en una cornisa del retaule major de Poblet (foto: J.Y.).

que podria ser d'aquella època (sense descartar que fos un estrany apunt contemporani); per què 1663? En aquella data no consta cap treball o adobament del retaule, ja que el guardapols és lleugerament posterior. I 2) les dimensions dels caps d'àngel que hi ha al Museu Nacional, com el MNAC 6986, coincideixen amb alguns buits del retaule, és a dir, que els Grau podien haver feinejat en algunes figures i aplics, que s'haurien afegit al conjunt 130 anys i escaig després de la realització. Es tracta d'un matís que cal tenir en compte, perquè, malgrat no existeixi un document en paper que ho certifiqui, sí que hi ha dos testimonis que ens expliquen de manera diàfana una

intervenció en el segle XVII: 1) la data inscrita amb l'any 1663; i 2) l'estil d'unes figures d'alabastre (que divergeixen de Forment i, per contra, són de la mà dels Grau).

Notes:

- 1.- Francesc SANTACANA ROMEU (1909), *Catalec ilustrat del Museu Santacana de Martorell*, Barcelona: Imprenta vídua de Domingo Casanovas, p. 38-39.
- 2.- Damià AMORÓS, Joan YEGUAS (2017), «Andreu Ramírez i l'escultura pobletana a final del segle XVI», *Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà*, núm. 35, p. 233-236 [p. 221-242].
- 3.- Ramon RIBERA GASSOL (2004), «Dues escultures pobletanes a l'Enrajolada. Museu Santacana de Martorell?», *Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà*, núm. 22, p. 96 [p. 93-99].
- 4.- Carmen MORTE (2009), *Damián Forment, escultor del Renacimiento*, Saragossa: Caja Inmaculada, p. 283-284.
- 5.- Gemma YLLA-CATALÀ (2018), «Josep Pascó i Mensa, el col·leccionista i el Museu Nacional d'Art de Catalunya. Més enllà de les col·leccions de teixits antics», *Col·leccionistes que han fet museus*, Barcelona: Museu Nacional d'Art de Catalunya, p. 150 i 153 [p. 138-157].
- 6.- Damià AMORÓS – Joan YEGUAS, «Andreu Ramírez i l'escultura pobletana al final del segle XVI», *Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà*, 35, 2017, p. 230.
- 7.- Vegeu: Eduard TODA GÜELL (1935), *Panteones reals de Poblet*, Tarragona: Imprenta Suc. de Torres & Virgili, p. 16, 22-23, 27-30, 36, 76, 80-83 i 100-107; Eduard TODA GÜELL, *La destrucció de Poblet 1800-1900. Occurrències al monestir, fugides de la comunitat, dispersió de les riqueses, llegendes dels tresors enterrats*, Poblet: Monestir, 1935, p. 248-251.
- 8.- Agustí DURAN SANPERE (1934), «Les escultures de Poblet, a Poblet», *Butlletí dels Museus d'Art de Barcelona*, núm. 4, p. 153-163; E. TODA GÜELL, *Panteones reals de Poblet...* (Op. Cit.).
- 9.- Jesús M. OLIVER (2002), *El palau reial de Poblet, guia del museu*, Vimbodí: Publicacions del l'Abadia de Poblet, p. 50.
- 10.- Joan YEGUAS (2009), «Obres del MNAC procedents de Poblet, Escaladei i Ciutadilla», *Urtx. Revista Cultural de l'Urgell*, núm. 23, p. 185-189 [p. 183-195].
- 11.- G. YLLA-CATALÀ (2018), «Josep Pascó i Mensa, el col·leccionista i el Museu Nacional d'Art de Catalunya...» (Op. Cit.).
- 12.- Agraïm la informació a Elisenda Casanovas, tècnica dels Museus de Sitges.
- 13.- Agraïm la informació a Marc Sureda i Anna Homs del Museu Episcopal de Vic.
- 14.- Joan BOSCH BALLBONA (1990), *Els tallers d'escultura al Bages del segle XVII*, Manresa: Caixa de Manresa, p. 209; J. YEGUAS (2009), «Obres del MNAC procedents de Poblet (op. cit.)» p. 187.

-Rebuda: agost 2022.

-Valoració: Dra. Maria Isabel Serra Masdeu

-Acceptació: octubre 2022.